

Біліченко Л.С.

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

ГЕНЕРАЛЬНА ОКРУГА МИКОЛАЇВ ЯК АДМІНІСТРАТИВНИЙ ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ ОРГАН РАЙХСКОМІСАРІАТУ УКРАЇНА (1941–1944 РР.)

У статті досліджується створення та функціонування Генеральної округи Миколаїв як адміністративного німецького окупаційного органу Райхскомісаріату Україна. Встановлено, що до кінця жовтня 1941 р. Південь України був майже повністю окупований німецько-румунськими військами. Особливістю окупаційної політики південноукраїнських земель було те, що її територія увійшла до двох, різних окупаційних зон – підпорядкованого румунам губернаторства «Трансністрія» (спочатку з центром у Тирасполі, згодом – в Одесі) і захопленого німцями Рейхскомісаріату Україна, гауляйтером якого став сумнозвісний Еріх Кох. На території сучасних Херсонської та Кіровоградської областей і східної частини Миколаївської області, що входили до Рейхскомісаріату Україна, німці створили Миколаївську генеральну округу з центром у Миколаєві. Уже з перших днів війни, німецька військова адміністрація та органи СС почали розшук на території Генеральної округи Миколаїв комуністів та комсомольців. Особливо жорстоку розправу німці вчиняли над єврейським населенням. Розстрілом та катуванням місцевого населення займалися спеціальні «айзацгрупи», які склалися з есеївських збройних формувань поліції, а також до цієї справи були залучені й місцеві поліцаї. Іноді до каральних експедицій залучалася й німецька регулярна армія.

Щодо цивільної адміністрації, то на чолі Генеральної округи Миколаїв став обергрупенфюрер Евальд Оперман, який був генеральним комісаром і виконував широке коло адміністративних обов'язків. По-перше, генеральний комісар здійснював контроль за роботою підлеглих йому чиновників. Для цього він проводив наради з представниками окупаційної адміністрації нижчої ланки. Основні напрямки діяльності генерального комісаріату відображає структура його адміністративного апарату. Він складався з таких головних відділів: по-перше, центрального управління, до якого входили відділи штату, бюджету та звітності, заготівлі, головного бюро і архіву, статистики, квартирної та продовольства, транспорту і конвою, головної каси; по-друге, відділу політики, що складався з таких відділів: загальної частини, охорони, національності та політики поселень, політики культури, економіки, господарства, робітничої та соціальної політики, молоді, жіночого життя, пропаганди, загального управління, праці, медицини, ветеринарії, права, фінансів, науки і культури; по-третє, відділу господарства, куди входили відділи промислового господарства, продовольства і сільського господарства, лісового та паливного господарства, залізничних шляхів та пошти, створення і регулювання цін, банків та валюти, торговельної політики і регулювання вексельного курсу; по-четверте, технічного відділу, до якого входили технічний відділ та відділ шляхів сполучення.

У ході дослідження було виявлено, що одним з основних напрямків господарської діяльності генерального комісара була відбудова економічного потенціалу підконтрольних областей. Взагалі, це було першочергове завдання для всієї цивільної німецької адміністрації. Аграрній реформі німці надавали першочергове значення. З огляду на це, німецький уряд видав наказ, у якому оголошувалося про новий земельний лад. За цим наказом, новий земельний лад усуває колективізацію і переводиться у так званий «Примірний статут сільськогосподарської артілі». На місце більшовицької колгоспної системи запроваджується новий лад, який в різних формах повертає сільське господарство до одноосібного господарювання землею. Почалися заснуватися хліборобські спілки і одноосібні двори у яких земля розподілялася між їх членами для самосійного оброблювання і користування. Присадибна земля була оголошена приватною власністю та звільнялася від податків і могла бути збільшена. Держання худоби не підлягала ніяким обмеженням.

Поряд із аграрною реформою, німецьке окупаційне керівництво приділяло також велику увагу й реформам у правоохоронній сфері, які були дуже важливими в умовах воєнного стану. Згідно реформі шефа СС Генріха Гімmlера уся структура поліції на окупованих територіях

виглядала так: «індивідуальна служба» по охороні порядку в містах (охоронна поліція) і сільській місцевості; батальйони допоміжної поліції; пожежна охорона; допоміжна охоронна служба, призначена для охорони таборів військовополонених та тюрем.

Деяку увагу нацистська окупаційна адміністрація приділяла й сфері культури. Перший культурний захід на теренах генеральної округи відбувся 27 вересня 1941 р. в приміщенні міського театру. Це концерт міської капели присвячений німецьким воєнним частинам, які перебували в Миколаєві. Крім театрального життя, в 1941 р. окупаційна влада, у якості пропагандистської діяльності, розпочала роботу над поновленням функціонування історичного музею.

Проіснувала Миколаївська генеральна округа як адміністративний окупаційний орган до 28 березня 1944 р. коли Миколаїв остаточно був звільнений від німецько-нацистських загарбників.

Ключові слова: Генеральна округа Миколаїв, Райхскомісаріат Україна, південь України, Друга світова війна, окупація, генеральний комісар Евальд Оперман.

Постановка проблеми. Міфи на тему Другої світової війни вже давно перетворилися не тільки в привід для спекуляцій, але і в ефективну зброю інформаційної війни Російської Федерації. Упродовж 1941–1944 рр. частина сучасної Миколаївської області, сучасна Херсонська область та сучасна Кіровоградська область знаходилися під управлінням Генеральної округи Миколаїв Райхскомісаріату Україна. З новою владою прийшов і новий лад на окупованих землях. Реформування торкнулося різних сфер життя: від правоохоронної реформи до культурного життя населення. Однак, першочергове значення нацистський окупаційний режим надавав аграрній реформі. З огляду на це, у наш час варто всебічно та не опосередковано із залученням архівних джерел, періодичних видань дослідити німецький окупаційний режим на українських землях і спростувати спекуляції та міфи на цю тему.

Аналіз досліджень. Починаючи з 1991 р. тематикою німецького окупаційного режиму почало цікавитися ще більше вітчизняних дослідників. Сталося це через те, що більшість фондів періоду нацистської окупації було розсекречено і науковці отримали широкий доступ до цінної інформації. Так, на сучасному етапі дослідженню культурній та освітній діяльності німецької адміністрації приділяють свою увагу історики С. Алексєєв [1], В. Гінда [7] та В. Гордієнко [8]. Натомість С. Боган [3], І. Дерейко [9] та Л. Біліченко [2] звернули увагу у своїх роботах на правоохоронну діяльність окупаційних органів управління. Науковець Ю. Сорока [28] написав ґрунтовну працю про примусову депортацію українських чоловіків та жінок до Німеччини, а науковець Г. Цибуленко [30] здійснив у своїй статті огляд фондів сільських управ Херсонщини. Аграрну політику нацистської адміністрації проаналізував у своєму науковому доробку С. Вишневський [4; 5]. Узагальнюючу характеристику діяльності німецького окупаційного цивільного управління на Півдні

України виклав у своєму дисертаційному дослідженні О. Тишин [29].

Мета статті – дослідити діяльність нацистської адміністрації Генеральної округи Миколаїв Райхскомісаріату Україна протягом 1941–1944 рр.

Виклад основного матеріалу. До кінця жовтня 1941 р. Південь України був майже повністю окупований німецько-румунськими військами. Особливістю окупаційної політики південноукраїнських земель було те, що її територія увійшла до двох, різних окупаційних зон – підпорядкованого румунам губернаторства «Трансїстрія» (спочатку з центром у Тирасполі, згодом – в Одесі) і захопленого німцями Рейхскомісаріату Україна, гауляйтером якого став сумнозвісний Еріх Кох¹. На території сучасних Херсонської та Кіровоградської областей і східної частини Миколаївської області, що входили до Рейхскомісаріату Україна, німці створили Миколаївську генеральну округу з центром у Миколаєві [25].

Уже з перших днів війни, німецька військова адміністрація та органи СС почали розшук на території Генеральної округи Миколаїв комуністів та комсомольців. Так, до прикладу, у Херсоні були знайдені й повішені: працівники Консервного заводу Негрич, Тиховлес; комуністи Пройдисвіт, Соколов, брати Запоруужчуки та брати Черняки. Також був страчений колишній директор Консервного заводу Скворцов. Загалом за осінь окупації Херсона, німці розстріляли близько 10 тисяч осіб [20, арк. 17–18].

Особливо жорстоку розправу німці вчиняли над єврейським населенням. Восени 1941 р. у Херсоні було розстріляно близько 10 тисяч осіб єврейського походження [20, арк. 17–18]. У Снігурівському районі Миколаївської області німці зігнали в одне місце єврейське населення і після побиття роздягнули до нижньої білизни, відібрали

¹ Правління Еріха Коха на території України відрізнялося особливою жорстокістю. Він був винен у вбивстві 4 мільйонів людей, а ще 2 мільйона людей були депортовані.

цінні речі і розстріляли із кулеметів і автоматів, а трупи потім скинули до колодязів. Загалом по Снігурівці за весь період нацистської окупації було розстріляно 7565 осіб. Для залякування населення німці вішали на площах, на вулицях, біля домівок і по декілька діб не дозволялося знімати трупи [19, арк. 7]. Також, за розпорядженням міського комісара Матерна від 2 січня 1942 р. усе єврейське населення Херсона забов'язувалося носити особливий знак у формі кола, зроблений з тканини жовтого кольору і шириною у 5 см. Зазначений знак повинен був носитися або на правій стороні грудей, або ж на середині грудей [20, арк. 17–18]. Навіть вже під кінець окупації, німці продовжували вчиняти свою розправу над єврейським населенням. Так, 6 квітня 1944 р. відбулось знищення єврейського населення Нагартавської сільради. Загалом у цей день було закатовано та розстріляно 762 особи [15, арк. 9–10]. Розстрілом та катуванням місцнього гаселення займалися спеціальні «айзацгрупи», які складалися з есесівських збройних формувань поліції, а також до цієї справи були залучені й місцеві поліцаї. Іноді до каральних експедицій залучалася й німецька регулярна армія.

Щодо цивільної адміністрації, то на чолі Генеральної округи Миколаїв став обергрупенфюрер Евальд Оперман, який був генеральним комісаром і виконував широке коло обов'язків. По-перше, генеральний комісар здійснював контроль за роботою підлеглих йому чиновників. Для цього він проводив наради з представниками окупаційної адміністрації нижчої ланки. Генеральний комісар також здійснював регулярні інспекційні поїздки [29, с. 131–135]. Так, 13 червня 1942 р. Евальд Оперман відвідав підконтрольний Кіровоград. По зустрічі, після привітання міського комісара, міський голова передав генеральному комісарові хліб-сіль на рушнику, за стародавнім звичаєм, та висловив побажання, аби генеральний комісар був задоволений Кіровоградом. Евальд Оперман у свою чергу висловив усім присутнім свою подяку. Протягом свого перебування у місті він відвідав індустриальну виставку «Найважливіші виробництва міста» [27, с. 4].

Також генеральний комісар Евальд Оперман приймав активну участь у регулюванні господарського життя окупованих територій. Одним з основних напрямків господарської діяльності генерального комісара була відбудова економічного потенціалу підконтрольних областей. Взагалі, це було першочергове завдання для всієї цивільної німецької адміністрації. З огляду на

це, німецький уряд видав наказ, у якому оголошувалося про новий земельний лад [10, арк. 1]. За цим наказом, новий земельний лад усуває колективізацію і переводиться у так званий «Примірний статут сільськогосподарської артїлі». На місце більшовицької колгоспної системи запроваджується новий лад, який в різних формах повертає сільське господарство до одноосібного господарювання землею. Почались заснуватися хліборобські спілки і одноосібні двори у яких земля розподілялася між їх членами для самосійного оброблювання і користування. Присадибна земля була оголошена приватною власністю та звільнялася від податків і могла бути збільшена. Держання худоби не підлягала ніяким обмеженням [11, арк. 1]. У травні 1942-го на основі розпорядження окупаційної влади від 28 лютого 1942 р. запроваджувався податок на прибуток спільних господарств і сільськогосподарських спілок, який становив 6 % брутто, а саме податок накладался на чисту виручку господарств, без уваги на витрати, які зазнавало господарство під час своєї діяльності [5, с. 71–72].

У березні 1943 р. у присутності генерального комісара відбулись збори сільськогосподарських робітників Херсонської округи. Керівник Головного відділу господарства коротко повідомив про особливі заходи. Він указав на важливість перевірки готовості підприємств до праці, а також огляду тяглової худоби та машин. Доцільне притягнення до праці тяглових корів, на його думку, допоможе вирівняти справу постачання пального. Сільськогосподарчі провідники мусили подбати про додержання при усіляких обставинах плану роботи. Не може бути найменшого відхилення від цього плану. Евальд Оперман у своїй промові повідомив про свій наказ усім установам генеральної округи використати всі засоби, щоб успішно провести весняну сівбу. Правда, сказав він, треба зважати на труднощі, але труднощі існують лише для того, щоб їх перемагати. Херсонська округа, з якої через особливість ґрунту починається весняна сівба, на його думку, мусить дати імпульс і для інших округ [6, с. 3].

Основні напрямки діяльності генерального комісаріату відображає структура його адміністративного апарату. Він складався з таких головних відділів: по-перше, центрального управління, до якого входили відділи штату, бюджету та звітності, заготівлі, головного бюро і архіву, статистики, квартирної та продовольства, транспорту і конвою, головної каси; по-друге, відділу політики, що складався з таких відділів: загальної час-

тини, охорони, національності та політики поселень, політики культури, економіки, господарства, робітничої та соціальної політики, молоді, жіночого життя, пропаганди, загального управління, праці, медицини, ветеринарії, права, фінансів, науки і культури; по-третє, відділу господарства, куди входили відділи промислового господарства, продовольства і сільського господарства, лісового та паливного господарства, залізничних шляхів та пошти, створення і регулювання цін, банків та валюти, торговельної політики і регулювання вексельного курсу; по-четверте, технічного відділу, до якого входили технічний відділ та відділ шляхів сполучення.

На рівні гебіту (Gebiet) або округи управлінські функції були зосереджені в гебітскомісаріаті, на чолі яких стояли гебітскомісари, яким належали практично всі владні повноваження, що поширювалися на підконтрольну їм територію. Гебітскомісари видавали обов'язкові до виконання розпорядження та накази в межах власного гебіту. При цьому більшість гебітскомісарів мали в розпорядженні двох-трьох помічників німецького походження», адже так було постійно через принцип не призначати на такі посади угорців, румунів або інших військових союзників. Саме вони здійснювали управління відповідними територіями від імені „фюрера”, але отримували вказівки безпосередньо від генерального комісара. У гебітскомісаріатах сільським відділом сільського господарства займалися гебітсландвірти [29, с. 131–135]. Так за повідомленням газети «Нове українське слово» на початку 1943 р.: «В Миколаєві відбулася нарада гебітскомісарів і гебітсландвіртів генеральної округи. Гебітсландвірти взяли участь у нараді гебітскомісарів, а гебітокомісари були присутні на нараді гебітсландвіртів. Генеральний комісар, обергрупенфер Оперманн, який відкрив нараду гебітсландвіртів, передав одному гебітскомісарові Хрест Воєнної Заслуги II класу, а чотирьом гебітсландвіртам і одному окружному технікові Хрест Воєнної Заслуги II класу з мечами. В короткій промові він підкреслив велике значення весняних робіт і висловив надію, що й тут, як і дотепер, усі виконають свої обов'язки. На нараді гебітскомісарів керівник головного відділу господарських робіт Е. Віппер виступив з промовою про проблеми хліборобства. Миколаївська генеральна округа добилася надзвичайних успіхів у продукції збіжжя та олійних рослин. Але на цих успіхах не можна заспокоїтись. Весняні роботи, незважаючи на великі труднощі, вимагають пильнішої праці і ще більшої затрати сил. Зроблено все, щоб опану-

вати труднощі. В організованій у Херсоні школі керівників господарчих баз підготовляються керівники господарчих баз. Крім того, в генеральній окрузі підготовлено спеціалістів з сільського господарства. Крейсандвіртів треба розвантажити від надмірної канцелярської роботи. Премії агрономам, головам громадських господарств та іншим співробітникам за особливі заслуги мають показати їм, що німецька влада вміє оцінювати їх працю. В той час, коли німецький вояк кров'ю своєю уможливує подальший хід мирної праці, необхідно, щоб визволені від більшовизму народи принесли свою жертву хоч би пильною співпрацею. Весняні роботи вимагають особливої жертвеності. Із звітів гебітсландвіртів про підготовку до весняних робіт, видно тверду певність, що, не зважаючи на всі труднощі, і цього року буде досягнуто не менше, ніж минулого. Лікар Адкєрн повідомив про ветеринарно-гігієнічні заходи. Від головного відділу господарчих робіт при Рейхскомісаріаті Україна виступив радник д-р Кулевінд про заходи при обробці ріллі і розведення рослин. Радник д-р Вестфаль інформував про забезпечення насінням до цього річчя весняних посівів. Радник проф. Ренард говорив про машинізацію хліборобства в Україні» [23, с. 4].

Поряд із аграрною реформою, німецьке окупаційне керівництво приділяло також велику увагу й реформам у правоохоронній сфері, які були дуже важливими в умовах воєнного стану. Згідно реформі шефа СС Генріха Гімmlера уся структура поліції на окупованих територіях виглядала так: «індивідуальна служба» (Schutzmannschaft-Einzeldienst) по охороні порядку в містах (охоронна поліція, Schutzpolizei) і сільській місцевості (жандармерія, Gendarmerie); батальйони допоміжної поліції (Schutzmannschaft-Bataillonen); пожежна охорона (Feuerschutzmannschaft); допоміжна охоронна служба (Hilfsschutzmannschaft), призначена для охорони таборів військовополонених та тюрем [9, с. 65].

Як правило, міське поліцейське управління підпорядковувалося міській управі та керувало діяльністю поліцейських ділянок, а також паспортних столів і пожежної команди. У великих містах, що мали районний поділ, міському поліцейському управлінню підпорядковувалися районні поліцейські управи. Разом із районною поліцією в деяких населених пунктах півдня України створювалася повітова, яка обслуговувала навколишні населені пункти. Також існували сільські поліцейські дільниці, які різнилися лише кількісним складом, а структурою були однакові. У поселеннях, селах і

хуторах поліцію очолював старший поліцейський або начальник поліції, якщо село було велике.

На Херсонщині допоміжна поліція, значиться під двома назвами: «Команда української Народної міліції міста Херсона», або «Українська служба безпеки». Херсон був поділений на чотири районних міліцейських управління. Районні органи правопорядку діяли під назвою «Районова Управа Української служби безпеки». Саме під такою назвою діяла українська міліція у Голопристанському районі під керівництвом її шефа Петра Класена та слідчого О. Тютюнника. На Миколаївщині та в самому Миколаєві та на території Кіровоградської області українські органи правопорядку діяли під звичною назвою «українська поліція» [3, с. 36].

Набір до поліції здійснювався з місцевого населення. Кожен з потенційних новобранців повинен був зазначити в анкеті такі відомості про себе: прізвище, ім'я, по-батькові, національність, громадянство, професію, сімейний стан, дівоче прізвище дружини, військове звання, зріст, форму обличчя, колір волосся та колір очей. Після заповнення анкети підписувалася заява, в якій зазначалося: «Оголошую замість присяги, що подані мною дані відповідають дійсності. Заявляю далі, що я арійського походження, а саме серед моїх предків не було євреїв, та також що я не був членом комуністичної партії» [17, арк. 5-6].

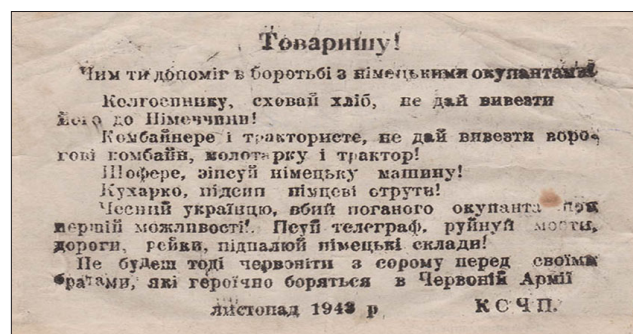
Причини, що спонукали людей до вступу в місцеву поліцію, були різні: ненависть до радянської влади через масові репресії та голодомор, обіцянки німецького керівництва надати незалежність українцям, тощо. Ще однією обставиною, котра певною мірою стимулювала вступ до поліції з середини 1942 р., було те, що служба в її рядах охороняла від вивезення на роботу до Німеччини, яка загрожувала передусім молодим юнакам. Але головна причина – бажання вижити у складних умовах окупації, уникнути голодної смерті. Часто добровольцям обіцяли гуртожиток і харчування, як у німецьких військових. Але звичайно це були лише обіцянки. В Державному архіві Миколаївській області зберігається прохання німецького наглядача Щербакова Миколи Яковича про підвищення заробітної плати. Зазначається, що дана особа знаходиться на німецькій службі в селі Травники й отримує 50 марок зарплатні, якої не вистає аби прогодувати свою родину [18, арк. 2–3].

У південній Україні органи та підрозділи міліції (поліції) виконували найрізноманітніші функції й обов'язки: охорона громадського правопорядку, патрулювання вулиць, постій і регу-

лювання вуличного руху, охорона громадських закладів тощо. Поліцейські нерідко виконували й традиційні міліцейські функції у кримінальних справах²⁶. У 1943 р. до відділу кримінальної поліції м. Миколаєва звернулася громадянка Марія Лілісон із заявою про крадіжку. Зазначена особа розповіла, що в 1942 р. до неї у гості прийшла її подруга Прочаєва Софія Григорівна зі своєю знайомою Портненко Ольгою Іванівною. На Портненко вона помітила шапку своєї покійної доньки, яка була вкрадена з її квартири. В ході обшуку квартири Портненко, кримінальна поліція виявила ще низку вкрадених речей, які раніше належали Лілісон: капелюх дитячий (червоний), дитяча білизна та пояс від дитячого пальта. Усі речі були повернуті власниці [16, арк. 3].

Під час проходження служби в поліції часто траплялися різні казуси. Так, для прикладу, в 1942 р. на Миколаївщині троє охоронців з прізвищами Макура, Щербак і Загін поїхали в село випити горілки. Але, по поверненню додому пізно вночі, вартовий не впізнав їх та вистрелив у Щербака, який йшов попереду. Щербак був відправлений до госпіталю, де йому була зроблена операція. Однак, стан його був дуже важкий і на наступний день він помер [18, арк. 2-3].

Також, місцева поліція була задіяна й у розшукуванні та ліквідації партизанського руху на окупованій території. Так, на території Миколаївської області діяло 110 підпільних організацій і диверсійно-розвідувальних груп. Серед них: підпільна організація «Миколаївський центр», «Центр», «Патріот Батьківщини», «Партизанська іскра», «Вознесенський центр», Баштанський і Казанківський партизанські загони і багато інших [13, арк. 704]. Серед місцевого населення партизани розповсюджували листівки із закликком спротиву проти нацистської окупації (мал. 1).



Мал. 1. Приклад партизанської листівки

Джерело: Листівка партизан. Державний архів Кіровоградської області, Ф.П-5909, оп.1, спр. 353, арк. 2 [12].

З метою зробити населення більш-менш лояльним до окупаційного режиму, німецька адміністрація почала вдаватися до хитрощів, а саме піднімати церковне питання. Як відомо, радянськими партійними та державними органами підтримувався атеїзм, а церков страждала від репресій та переслідувань. Багато церковників була розстріляна радянською владою. Тому, нацистська влада почала робити деякі пом'якшення у церковному питанні. Так, генеральний комісар Евальд Опперман прийняв на початку квітня 1943 р. керівних представників церковних громад Миколаївської генеральної округи, щоб вислухати їх подяку й отримати благословення для німецьких Збройних Сил. Генеральний комісар Опперман, указав у своїй промові на величезну небезпеку, яка загрожує існуванню всіх народів Європи з боку більшовизму. За його словами: «...також і Україна включена в цей оборонний фронт через активну співпрацю на ріллі та при верстатах. Український народ знає добре, що уявляє собою більшовизм, і знає також, що ця боротьба, яку проводить сьогодні Німеччина за існування всієї Європи, ведеться також за краще майбутнє України. Представники церковних громад на чолі з архієпископами Антонієм і Михайлом заявили від свого імені та від імені своїх вірних, що боротьба, яку веде німецька збройна сила проти більшовизму – справедлива...» [26, с. 4].

Деяку увагу нацистська окупаційна адміністрація приділяла й сфері культури. Перший культурний захід на теренах генеральної округи відбувся 27 вересня 1941 р. в приміщенні міського театру. Це концерт міської капели присвячений німецьким воєнним частинам, які перебували в Миколаєві. Німецькі солдати та офіцери склали головну глядацьку аудиторію на виступі капели, під керівництвом Клименка. На початку жовтня 1941 р. за ініціативи відділу культури та освіти міської управи зорганізовано український драматичний театр на базі звичайної колгоспної трупи. Цей театр на тривалий час став за період окупації основним культурним осередком міста.

Крім театрального життя, в 1941 р. окупаційна влада, у якості пропагандистської діяльності, розпочала роботу над поновленням функціонування історичного музею у якому передбачалося відкрити новий відділ, а саме історії українського народу. Всі останні відділи не зазнавали радикальних змін [4, с. 175–176].

На новому місці історичного музею в Миколаєві на Інженерній вул. заложено знахідки зі старої колонії скіфів і греків, Ольвії, та прила-

штовано для відвідування. Як перший відвідувач, зацікавився виставкою генеральний комісар Евальд Опперман. Виставка надавала відомості про перші сліди оселення греків, а також про їх мандрівки з півночі на південний схід. Музей показував вплив півночі на греків над Чорним морем, які розвинули тут високу культуру перед 2.000 роцями [24, с. 3].

Однак, далеко не всі мешканці генеральної округи мали змогу відвідати культурні заходи. На протязі всієї окупації німецька адміністрація відбирала молодь на каторжні роботи до Третього Рейху. Задля цих цілей вони через Біржі праці оголошували мобілізацію, робили облави вночі по квартирам, вокзалам та просто на вулицях. Потім зібраних людей обох статей під озброєною охороною конвоювали на вокзал, де у товарних вагонах закривали та відправляли до Німеччини [19, арк. 7]. У Державному архіві Херсонської області зберігається лист чоловіка своєї матері, який був вивезений на роботу до Німеччині. Зокрема в ньому писалося: «Лист твого рідного сина. Здравствуй моя дорога мати. Я жив і здоров. Працюю на шахті. Отримую їсти вранці і увечері чай, а в обід борщ. Ще хліба півкіло і до хліба масло» [21, арк. 3].

Керівники Третього Рейху активно стежили та контролювали діяльність німецького апарату на окупованих територіях. З цією метою 29 червня 1943 р. райхсміністр Альфред Розенберг, розпочав свою подорож по Україні починаючи з Миколаєва аж до Вінниці. У Миколаївській генеральній окрузі райхсміністра і райхскомісара Альфреда Розенберга та гауляйтера Еріха Коха прийняв генеральний комісар, обергрупенфюрер Евальд Опперман. На службовій нараді німецька окупаційна влада говорила про свою працю й досвіди у сфері аграрної політики та сільського господарства. Райхсміністр подякував провідному адміністративному корпусові Миколаївської генеральної округи за доконану працю та вручив кільком гебітскомісарам і сільськогосподарським спеціалістам хрести воєнної заслуги. У Первомайську, близько від румунської границі, Альфредом Розенбергом було відвідано один державний маєток, який виконав зразкову працю в ділянці плекання свиней, далі збіжжевий млин та урядові будинки гебітскомісара [22, с. 1].

Проіснував Миколаївська генеральна округа як адміністративний орган до 28 березня 1944 р. коли Миколаїв остаточно був звільнений від німецько-нацистських загарбників. З цього приводу перший секретар Миколаївського обкому

КП(б)УІ. Філіппов на мітингу, присвяченому звільненню Миколаєва зазначив: «Громадяни міста Миколаєва. Дозвольте мені від імені обласного та міського комітету Комуністичної партії України, виконавчого обласного комітету депутатів трудящихся, привітати Вас зі звільненням від німецько-фашистських загарбників нашого славного улюбленого міста Миколаєва. Перше слово любові та вдячності я висловлюю від імені Вас містян нашій Червоній Армії, її бійцям, офіцерам й генералам...» [14, арк. 1].

Висновки. Таким чином, упродовж 1941–1944 рр. частина сучасної Миколаївської області, сучасна Херсонська область та сучасна Кіровоградська область знаходились під управлінням Генеральної округи Миколаїв Райхскомісаріату Україна. З новою владою прийшов і новий лад на окупованих землях. Реформування торкнулося різних сфер життя: від правоохоронної реформи (виникненню місцевої поліції) до культурного життя населення (заснування українського драматичного театру та поновлення функціонування історичного музею). Однак, першочергове значення нацистський окупаційний режим надавав аграрній реформі. З огляду на це, німецький уряд видав наказ, у якому оголошувалося про новий земельний лад. За цим

наказом, новий земельний лад усуває колективізацію і переводиться у так званий «Примірний статут сільськогосподарської артїлі». На місце більшовицької колгоспної системи запроваджується новий лад, який в різних формах повертає сільське господарство до одноосібного господарювання землею. Почались заснуватися хліборобські спілки і одноосібні двори у яких земля розподілялася між їх членами для самосійного оброблювання і користування. Присадибна земля була оголошена приватною власністю та звільнялася від податків і могла бути збільшена. Держання худоби не підлягала ніяким обмеженням. У травні 1942-го на основі розпорядження окупаційної влади від 28 лютого 1942 р. запроваджувався податок на прибуток спільних господарств і сільськогосподарських спілок.

Однак, не дивлячись на певні зворушення у сільському господарстві та проведенню аграрній реформі, по всій території Миколаївської генеральної округи тривали масові примусові вивезення чоловіків та жінок на каторжні роботи до Німеччини, а також розправа (катування та розстріли) над єврейським населенням. Через зазначені факти на окупаційній території почали виникати партизанські загони по боротьбі з нацистськими окупантами.

Список літератури:

1. Алексєєв С. Питання реорганізації музейної справи на території рейхскомісаріату Україна в документах крайоого управління архівів, бібліотек та музеїв (1942–1943 рр.). *Сумський історико-архівний журнал*. 2013. № XX. С. 59–63.
2. Біліченко Л. Діяльність місцевої поліції на Півдні України у період німецько-румунської окупації (1941–1944 рр.). *Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI*. 2020. Вип. 2. С 7–14.
3. Боган С. Колабораціоністські органи правопорядку на Півдні України у 1941–1944 рр. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]*. Сер.: *Історія*. 2012. Вип. 180 (168). С. 35–40.
4. Вишневський С. А. Розвиток культурного життя у Миколаєві та Генеральній округі в роки німецької окупації України (1941–1944 рр.). *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Історичні науки*. 2014. Вип. 3.38. С. 175–180.
5. Вишневський С. А. Сільськогосподарські відносини в Миколаївській генеральній округі в роки німецько-румунської окупації Південної України (1941–1944 рр.). *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки*. 2014. № 7. С. 70–74.
6. Генеральний комісар Опперман на зборах сільськогосподарчих провідників. *Нове українське слово*. 1943. №79 (03 апреля). С. 3.
7. Гінда В. Освітня політика нацистів в райхскомісаріаті «Україна». *Сторінки воєнної історії України*. 2012. Вип. 15. С. 61–75.
8. Гордієнко В. Німецько-фашистський окупаційний режим і православні конфесії в Україні. *Український історичний журнал*. 1998. № 3. С. 107–119.
9. Дерейко І. Місцеві формування німецької армії та поліції у Райхскомісаріаті «Україна» (1941–1944 роки) : [монографія]. Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. Київ: Ін-т історії України НАН України. 2012. 173 с.
10. Державний архів Кіровоградської області, ДІФ, газета «Українські вісті», № 19, с. 1, інв. № 6323.
11. Державний архів Кіровоградської області, ДІФ, газета «Українські вісті», № 20, с. 3, інв. № 6323
12. Державний архів Кіровоградської області, Ф.П-5909, оп. 1, спр. 353, арк. 2.

13. Державний архів Миколаївської області. Ф. Р-10. Оп. 1. Спр. 15. Арк. 704.
14. Державний архів Миколаївської області. Ф. Р-10. Оп. 1. Спр. 104. Арк. 1.
15. Державний архів Миколаївської області. Ф. Р-1002. Оп. 3. Спр. 18. Арк. 9–10.
16. Державний архів Миколаївської області. Ф. Р-1433. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 3.
17. Державний архів Миколаївської області. Ф. Р-1434. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 5-6.
18. Державний архів Миколаївської області. Ф. Р-1434. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 2-3.
19. Державний архів Миколаївської області. Ф. Р-1894. Оп. 2. Спр. 2. Арк. 7.
20. Державний архів Херсонської області. Ф. Р-1479. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 17–18.
21. Державний архів Херсонської області. Ф. Р-2244. Оп. 1. Спр. 13. Арк. 3.
22. Закінчення подорожі Расіхсміністра Розенберга по Україні. *Голос Волині*. 1943. № 75 (29 июня). С. 1.
23. Народа гебітскомісарів і гебітсладвїртів у Миколаєві. *Нове українське слово*. 1943. № 74 (28 марта). С. 4.
24. Нововлаштований Ольвійський музей в Миколаєві. *Кременецький вісник*. 1943. № 85. (28 октября). С. 3.
25. Пагіря, О. Місця німецького та румунського терору на території Миколаївської області, 1941–1944 рр. URL: <http://territoryterror.org.ua/uk/publications/details/?newsid=426> (дата звернення: 15.04.2023).
26. Представники церкви у генерального комісара в Миколаєві. *Бобринецький голос*. 1943. № 13 (02 апреля). С. 4.
27. Прибуття генерального комісара пана обергрупенфюрера Опперманна до м. Кіровограда. *Українські (Кіровоградські) вісті*. 1942. № 43 (13 июня). С. 4.
28. Сорока Ю. Примусова депортація і насильницька система праці на західноукраїнських землях в роки німецького окупаційного режиму. *Етнічна історія народів Європи*. 2005. Вип. 19. С. 21–24.
29. Тішин О. В. Німецьке окупаційне цивільне управління на Півдні України (1941–1943 рр.): адміністративно-політичний та соціально-економічний аспекти. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. *Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 «Історія України»*. Запоріжжя: Запорізький національний університет. 2020. 277 с.
30. Цибуленко Г. Окупаційний режим за матеріалами фонду р-1520 – сільські управи державного архіву Херсонської області. *Культурологічний вісник: науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряни*. Запоріжжя: Просвіта. 2012. Вип. 29. С. 15–20.

Bilichenko L.S. GENERAL DISTRICT OF MYKOLAIV AS AN ADMINISTRATIVE TERRITORIAL AUTHORITY OF THE REICH COMMISSARIAT OF UKRAINE (1941–1944)

The article examines the creation and functioning of the general district of Mykolaiv as an administrative German occupation body of the Reichskommissariat of Ukraine. It was established that by the end of October 1941, the South of Ukraine was almost completely occupied by German-Romanian troops. A peculiarity of the occupation policy of the southern Ukrainian lands was that its territory was included in two different occupation zones – the governorate of Transnistria subordinated to the Romanians (at first with its center in Tiraspol, later in Odesa) and the Reichskommissariat “Ukraine” captured by the Germans, whose Gauleiter was the infamous Erich Koh. On the territory of the modern Kherson and Kirovohrad regions and the eastern part of the Mykolaiv region, which were part of the Reichskommissariat “Ukraine”, the Germans created the Mykolaiv General District with the center in Mykolaiv. Already from the first days of the war, the German military administration and SS authorities began searching for communists and Komsomol members on the territory of the Mykolaiv General District. The Germans committed a particularly brutal massacre of the Jewish population. Shooting and torturing local residents were carried out by special “Aizatsgruppen”, consisting of SS armed police formations, and local policemen were also involved in this case. Sometimes the German regular army was also involved in punitive expeditions.

As for the civil administration, Obergruppenführer Ewald Operman, who was the general commissar and performed a wide range of administrative duties, became the head of the Mykolaiv General District. First, the general commissar supervised the work of officials subordinate to him. For this purpose, he held meetings with representatives of the lower echelons of the occupation administration. The main directions of activity of the general commissariat are reflected in the structure of its administrative apparatus. It consisted of the following main departments: first, the central administration, which included the staff, budget and reporting, procurement, main bureau and archive, statistics, housing and food, transport and convoy departments, and the main cash office; secondly, the policy department, which consisted of the following departments: general part, protection, nationality and settlement policy, cultural policy, economy, labor and social policy, youth, women’s life, propaganda, general administration, labor, medicine, veterinary medicine, law, finance, science

and culture; thirdly, the department of economy, which included the departments of industrial economy, food and agriculture, forestry and fuel economy, railways and post, creation and regulation of prices, banks and currency, trade policy and regulation of the exchange rate; fourthly, the technical department, which included the technical department and the department of communication routes.

During the research, it was found that one of the main directions of economic activity of the general commissar was the rebuilding of the economic potential of the controlled regions. In general, this was a priority task for the entire civilian German administration. The Germans attached primary importance to the agrarian reform. With this in mind, the German government issued an order announcing a new land system. According to this order, the new land system eliminates collectivization and is translated into the so-called "Exemplary statute of agricultural artillery". A new system was introduced to replace the Bolshevik collective farm system, which in various forms returned agriculture to individual land management. Agricultural unions and individual farms began to be founded, in which the land was distributed among their members for self-cultivation and use. Homestead land was declared private property and exempted from taxes and could be increased. The keeping of livestock was not subject to any restrictions.

Along with agrarian reform, the German occupation leadership also paid great attention to law enforcement reforms, which were very important in the conditions of martial law. According to the reform of SS chief Heinrich Himmler, the entire structure of the police in the occupied territories looked like this: "individual service" to maintain order in cities (security police) and rural areas; auxiliary police battalions; fire protection; an auxiliary security service designed to guard prisoner-of-war camps and prisons.

The Nazi occupation administration also paid some attention to the cultural sphere. The first cultural event on the territory of the general district was held on September 27, 1941 in the premises of the city theater. This concert of the city chapel is dedicated to the German military units that were in Mykolaiv. In addition to theatrical life, in 1941, the occupying power, as a propaganda activity, began work on restoring the functioning of the historical museum.

The Mykolaiv General District existed as an administrative occupation body until March 28, 1944, when Mykolaiv was finally liberated from the German-Nazi invaders.

Key words: Mykolayiv General District, Reichskommissariat Ukraine, southern Ukraine, World War II, occupation, General Commissar Ewald Operman.